

ئاﻭﻏﻮﮔﻪﻱ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ ﻳﺎﻥ ﻛﻪﻻﺧﺴﺘﻦ ﻭ ﺗﻮﺍﻧﺪﻧﻪﻭﻭ ﻭ ﺩﺍﺳﻪﭘﺎﻧﺪﻧﻲ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ. . ﻡﻪﺣﻤﻮﺩ ﭼﺎﻭﺷ

ﻡﻪﺑﺴﺖ ﻟﻪﻡ ﻧﻮﻭﺳﯩﻨﻪ ﺷﯩﻜﺎﺭﻛﻪ ﺑﻪ ﺗﻪﮔﻪﻱ (ﭼﻪﻣﻜﻲ) ﺋﺎﻛﻮﻟﺘﻮﺭﺍﺗﺴﯩﻴﻪ (Akkulturation). ﺋﻪﮔﻪ ﺋﻪﻡ ﻭﺷﻪﻱ ﻟﻪ ﻻﺗﯩﻨﯩﻴﻪﻭﻭ ﻭﻏﺮﯨﮕﺮﺍﻭﻭ ﻭ ﻭﺍﺗﺎﻱ ﺑﺮﺩﻥ ﺑﻪ ﻧﻪﻭ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ ﺧﻪﻱ ﺩﻩﮔﻪﻱﻧﻪﺕ. ﺋﻪﻡ ﺗﻪﮔﻪﻱ ﭘﻪﻧﺎﺳﻪﻱﻜﻲ ﺩﯨﺎﺭﯨﻜﺮﺍﻭﻱ ﻧﯩﻴﻪ، ﻟﻪ ﭼﻪﻧﺪ ﺩﻩﺳﺘﻪﻭﺍﺯﻱﻜﻲ ﻟﻪﺧﻪﮔﺮﺗﻮﻭ، ﻛﻪ ﻓﺮﻡ ﻣﺎﻧﺎ ﻭ ﺋﺎﻟﻪﺯﻥ، ﭘﻪﻛﻜﻪﺗﻜﺎﻧﻲ ﻟﻪ ﻧﺎﻭﻟﻪﻛﻜﻲ ﺩﻩﺳﺘﻪﻭﺍﺯﻛﻪﺩﺍ ﺑﻪﺋﺎﺷﻜﺮﺍ ﺩﻩﺭﻧﺎﻛﻪﻭﻥ. ﻧﺎﻭﻟﻪﻛﻜﺎﻧﯩﻴﺎﻥ ﮔﻪﻟﻠﻪﻙ ﻡﻪﺑﺴﺖ ﻳﺎﻥ ﺑﺎﺷﺘﺮ ﺑﻪﻳﻦ ﺳﺘﺮﺍﺗﯩﺠﯩﻲ ﺟﯩﺎﻭﺍﺯ ﻟﻪﺧﻪﺩﮔﺮﻥ. ﻫﻪﻧﺪﻩ ﺟﺎﺭ ﺑﻪ ﺋﺎﻭﮔﻪﻱ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ ﭘﻪﻧﺎﺳﻪ ﺩﻩﻛﺮﻩﺕ، ﺑﻪ ﻣﺎﻧﺎﻱ ﻫﺎﻭﺭﺩﻧﻪ ﻧﺎﻭ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱﻭﻭ، ﻭﺍﺗﻪ ﭘﻪﻛﻜﻪﺗﻪ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﯨﻴﻪﻛﺎﻥ ﺩﻩﺑﺪﻩ ﺋﺎﻭﮔﻪﻱ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ ﻭ ﺳﻮﺩﻩﻛﻲ ﺩﻭﻭﻻﻱﻧﻪ ﺑﻪ ﻫﻪﺭﺩﻭﻭ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ ﺟﯩﺎﻭﺍﺯﻛﻪ ﺩﻩﺑﻪﺧﺸﻦ (ﻳﺎﻥ ﺋﻪﻡ ﺋﺎﻭﮔﻪﻱ ﻟﻪ ﻧﻪﻭﺍﻥ ﭼﻪﻧﺪ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱﻜﻲ ﺟﯩﺎﻭﺍﺯﺩﺍ ﺋﻪﻧﺠﺎﻣﺪﻩﻥ). ﮔﻪﻟﻠﻪﻙ ﻟﻪ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱﻛﺎﻥ ﻧﻪﺯﺩﯨﻜﻲ ﻳﻪﻛﺪﯨﺒﻮﻭﻥ ﻭ ﻛﺎﺭﯨﮕﻪﺭﻱ ﺩﻭﻭﻻﻱﻧﻪﻳﺎﻥ ﻫﻪﺑﻮﻭﻭ ﻭ ﺋﺎﻭﮔﻪﻱ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﯨﻴﺎﻥ ﺑﻪﺳﻪﺭﺩﺍ ﻫﺎﺗﻮﻭﻭ ﻭ ﺑﻪﺭﺩﻩﻭﺍﻣﯩﺶ ﺩﻩﻳﺎﻧﺒﻪﺕ. ﺋﻪﻡ ﺗﻪﻛﻜﻪﻛﻜﻲ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﯨﻴﻪ ﻟﻪ ﺋﺎﺳﺘﯩﺪﺍ ﺳﻮﻭﺩ ﺑﻪ ﻧﺎﻭﻟﻪﻛﻜﻲ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱﻛﺎﻥ ﺩﻩﮔﻪﻱﻧﻪﺕ. ﺗﺎﻙ ﻳﺎﻥ ﮔﺮﻭﭘﻠﻪﻙ، ﺗﻪﻧﺎﻧﻪﺕ ﺋﻪﺗﻨﯩﻴﻪﻙ ﺩﻩﺗﻮﺍﻧﻪﺕ ﺧﻪﻱ ﻟﻪﮔﻪﻱ ﺋﻪﻡ ﭘﻪﻛﻜﻪﺗﻪ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﯨﻴﺎﻧﻪﺩﺍ ﺑﮕﻮﻧﺠﻪﻧﻪﺕ ﻭ ﺑﯩﺸﺎﻧﻜﺎﺗﻪ ﺑﻪﺷﻪﻙ ﻟﻪ ﺷﻪﻭﺍﺯﻱ ﺯﯨﻴﺎﻧﻲ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ ﺧﻪﻱ. ﺑﻪﻡ ﺷﻪﻭﻭﻱﻱ ﺩﻩﺗﻮﺍﻧﯩﻦ ﺋﺎﻛﻮﻟﺘﻮﺭﺍﺗﺴﯩﻴﻪﻥ ﻭﻛﻪ ﺑﻪﺗﻪﮔﻪﻛﺮﺩﻧﻲ (ﺑﻪﭼﻪﻣﻜﻪﺭﺩﻧﻲ) ﻭﺷﻪﻱﻜﻲ ﻧﻪﻭﻣﺮﻩﻗﻲ ﺑﻪﻧﺎﺳﻪﻧﯩﻦ.

ﺋﻪﻡ ﺗﻪﮔﻪﻱ ﻟﻪ ﻻﻳﻪﻥ ﮔﻪﻟﻠﻪﻙ ﺯﺍﻧﺎﻭﻭ ﺷﯩﻜﺎﺭ ﻛﺮﺍﻭﻭ. ﻫﻪﻧﺪﻩﻙ ﻟﻪ ﺯﺍﻧﺎﻳﺎﻧﻲ ﺋﻪﺗﻨﻪﻟﻠﻪﺯﻱ، ﻭﻛﻪ ﺋﯩﺸﺎﺭﺩ ﺗﻮﺭﻧﻔﺎﻟﺪ (1)، ﺋﻪﻡ ﺋﺎﻭﮔﻪﻱ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﯨﻴﻪ ﻭﻛﻪ ﭘﻪﻧﺎﺳﻪﻱﻜﻲ ﻓﻪﺭﯨﺒﻮﻭﻥ ﺩﻩﺭﺧﻪﻧﻦ، ﻟﻪﺗﻪﻙ ﺋﻪﻡ ﺋﺎﻭﮔﻪﻱﺷﺪﺍ ﻛﺎﺭﻛﺘﻪﺭﻱ ﻛﻪﺳﻲ ﻳﺎﻥ ﮔﺮﻭﭘﻠﻪﻙ ﻟﻪ ﮔﻪﻟﻠﻪﻥﻛﻲ ﻫﻪﻣﯩﺸﻪﻱ ﻭ ﺑﻪﺭﺩﻩﻭﺍﻣﺪﺍﻥ. ﺋﺎﻛﻮﻟﺘﻮﺭﺍﺗﺴﯩﻴﻪﻥ ﻟﻪﺭﺩﺍ ﺑﻪ ﻣﺎﻧﺎﻱ ﭼﻪﻟﻠﻪﻧﺪﻩﻥ ﻧﺎﻭ ﻳﺎﻥ ﺑﻪﺭﺩﻧﻪ ﻧﺎﻭ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ ﺧﺎﻧﻪﺧﻮﻱ ﺩﻩﺗ. ﺋﺎﻣﺎﺯﻩﻛﺮﺩﻥ ﺑﻪﻡ ﻭﺷﻪﻱﻱ ﺩﻩﻣﺎﻧﮕﻪﻟﻠﻪﻧﺘﻪﻭﻭ ﺑﻪ ﭘﻪﻧﺎﺳﻪﻱﻜﻲ ﺧﻪﮔﻮﻧﺠﺎﻧﺪﻥ ﻳﺎﻥ ﺧﻪﺳﺎﺯﺩﺍﻧﻲ ﺗﺎﻛﻠﻪﻙ ﻳﺎﻥ ﮔﺮﻭﭘﻠﻪﻛﻲ ﻛﻪﻟﻤﻪﻟﻪﻱﺗﻲ ﻟﻪﻧﻪﻭ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱﻜﻲ ﻧﺎﻣﺪﺍ ﻳﺎﻥ ﺳﺎﺯﺍﻧﺪﻧﻲ ﺗﺎﻛﻠﻪﻙ ﻳﺎﻥ ﮔﺮﻭﭘﻠﻪﻙ ﺑﻪ ﺩﺍﺏ ﻭ ﺗﺮﺍﺩﯨﺴﻪﻧﻲ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱﻛﻲ ﺧﻪﻱ، ﻛﻪ ﻫﻪﻧﺪﻩﺟﺎﺭ ﻫﻪﻧﮕﺎﻭﺩﻩﺗﻪ ﺑﻪﺭﻭﻭ ﻛﻪﻻﺧﺴﺘﻨﻲ ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﻱ (ﻣﺎﺭﮔﯩﻨﺎﻟﯩﺰﻛﺮﺩﻥ) ﻛﻮﻟﺘﻮﺭﯨﻴﺎﻧﻲ ﺗﺎﻛﻠﻪﻙﺳﻲ ﻳﺎﻥ ﮔﺮﻭﭘﻠﻪﻙ. ﺋﻪﻡﺷﻪﺟﻪﺭﻛﻪ ﻟﻪ ﺩﻭﻭﺭﻩﭘﻠﻪﺯﻱ ﺩﻩﮔﻪﻱﻧﻪﺕ، ﺑﻪ ﻧﻤﻮﻭﻧﻪ ﺧﻪﻟﻘﯩﺰﻛﺮﺩﻧﻲ ﺗﺎﻛﻠﻪﻙﺳﻲ ﻟﻪﻧﻪﻭ ﺟﻮﻟﻪﻧﻮﻱﻜﻲ

خوځې كيدا (نځې ندامبوون له نهو خوځې كې تايې تيدا، كه نځې ندام كا نيان له نهو خوځې دا له قاب دډن هره به جرك له دور پر زى و كه لاخستنى كولتوورى د نرخ ندرت. ناكولتوراتسيېن سرچمى به ها كولتووريې كا له خوځې گرېت، نځم ش له ونىگاي به ها كولتووريې كا نى (نځ خلاقوازي) و لك نرېت و فتارى ناكارى، نرخانن، و وشت، زمان، نايين/باو و ت كنډ لږيا.

ناكولتوراتسيېن فرماناي و له هره بوار كې زانستيشدا يان تځگې زانستيدا پناسې جياوازي به د كرت. بشو وې كې گشتى له بوار زانستىيې كا نى سسيې لږي (Soziologie) و هاوتا به رامېر پسيكې لږي (Psychologie) و پداگگې (Pädagogik) دا به هاي زياترى له خوځې گرتو و، نځو به به راورد له تځ زانستې كا نى تردا. له زانستې كا نى نتر پر لږي (Anthropologie) و نتر لږي (Ethnologie) دا نځم زاراوې به نځا وگې كولتوورى و ووې ووې وې يان به يې كگې يشتنى دوو كولتوورى جياواز به يې كتر داد نرت، كه له م بوار دا نځا وگې كولتووريې كا نى بشو وې كې پز تيف د نرخ ندرن، نمونې نځم نځا وگې ش پنا به رانى د قارى نځم يې له نځو و وپا و وپا تانى تردا، كه به شوازي كې نينديفيدو له پناسې فربوندا خوځې يان له گډ لږي لاي نى هزرى و كه مېا يې تيد و پځگې يا ندوو.

گر له لاي نى درووناسى كه مېا يې تيد و (سسيالپسيكې لږي و) بوانيند نځم تځگې، ناسراوترين و بېناوبانگترين زانا له م بوار دا جن قيد پ بريي. له نځم نجامى توښيند و كا نى جن قيد پ بېرى (2) (John Widdup Berry) چوار ستراتېزى به نځم تځگې به د ست د هېنېن، كه تپاندا كولتوورى زا و زرجار زريند به رامېر كولتوورى كه ميند و ژرد ست نځا وگې كولتووريې كا نى هاوسنگ و يې كسان مام وې يان له تځ كدا ناكرت، زياتر كه لاخستنى كولتوورى و هېند چار و وې و سنورى تواندن وې كولتوورى تپيدا به نځم نجام دځگې نرن: جن بېرى ستراتيجيې كا نى به م شوې يې خوار و ووند كا ت و:

1. خوځې گونجاندنى كولتوورى (Integration)، واتې پكها تې كولتووريې كا نى خان خوځې د پارېرن و پيو نديې كا نى له تځ كولتوورې زانځې شدا د هېرېن و.
2. دابېن يان وډرنانى كولتوورى (Segregation)، واتې پكها تې كولتووريې كا نى خان خوځې د هېرېن و و پيو ندى به كولتوورې زانځې و نځى د كرت. نځا وگې له تځ كولتوورې

زائیکه دا به ئه نجام ناگه یه نرته.

3. توانندنه وهی کولتووری، هاوشه وه یاندن به خه یان وه رگه یه یه کسه ته (Assimilation)، واتنه ده سته رداربوونی به کهاته کولتووریه کانی خان خوه و ئاوه وگه له ته کولتووره زائیکه دا به شه وه یه کی نه وته به رده وام ده به ته، که کولتووری خه یه له کولتووره زائیکه دا ده تو نه نرته وه. نه م په سه یه به شه وه یه کی زه رداره کی و هه نده جار به شه وه یه کی گه زه رسته نه به نه نجام ده گه یه نرته. مه ژووی کورد له وانله وه په له هه وه کانی په سه یه توانندنه وهی کولتووری له لایه کولتووره زائیکه کانی نه ره به، فارسی و تورکی، که نه مانیشه به کولتوری خه یه کی سونه ته یه ئیسلام وه په یوه نده رباربوون و به رده وامیشه.

4. کهلاخستن، وه ده رنه یان وه لاوه نانی کولتووری (Marginalisierung)، نه ره که کانی کولتووری خان خوه به نه نجام ده گه یه نرته و زه به که می په یوه نه یه له ته کولتووره زائیکه دا وه ده دات، نه نگه نه م سه ستراته یه به گه ته کردنیسه / له باز نه دان ناوزه د بکرت.

نه م چاره ستراته یه که یه جه نه فیده په به ره یه، که له ته واوی جهانه له تو نه ژینه وه سه سه له ژی و زانسته کانی ترده به کار ده هه نرته و سودیان زه له وه رگیراوه

به گومان په نه سه یه نه م ته گه یه له وه انگه یه زانسته کانی تریشه وه کراوه و به ته به شه کی دانه به او له مه ژووی که چه ره و گه نه نه که سه یه کانه، که هه نده جار به ته هه کاری گه نه انکاری ته واوی که سه و ونکردنی که سایه ته له نه نجامی په سه یه ئاوه وگه نه کولتووریه کانه وه.

نه م نووسنده زیاده تر گه نه به ستراته یه ژماره 3 و 4 ده دات، که سه پاندن و توانندنه وه و کهلاخسته کلتوری له خه ده گرن.

جه که کولتووره کانه ئاوه وگه ره کی دروست له ته که یه کده به نه نجام نه گه یه نه و به نه کولتووری زه ره مه یه، کولتووری زه رداره و چه وسانه نه وه، سه یه نه وهی که سایه ته تا که که نه که مه گه یه، توانندنه وهی به زه ره نه ریت و په شینه به هیه و نه خه قخواری که مه نه یه، به ته سه یه نه وهی زه مه نه یه په یوه نه دیه که مه یه ته یه کانی گره په که، به نه به زه ره هه نه نه سه ره بیرو به واکانی کولتووری زه به دیا نه ته کانه شیه نه وه، ئیدی جه گه به ستراته یه ژماره 1 و 2 نام نه ته وه، هه ره ها نه ئاوه وگه یه کولتووری مه به سته ر و ئاره زوداره، نه سودی هه مه لایه نه یه کولتووری به رپاده نه، مه ژووی که له نیالیزم نه ونه یه کی ئاشرای سه یه نه وهی کولتوورینه له لایه نه

کډل نیالیست ګان وو. فرانتس فانون (3) ئم دیاردی ېم د تڅت نویسی ېل ګانی فږګ د چوښت، ک ه موو نویسن ګانی سړی ساون ت وو. فانون د بڅت، کاتک کډل نیالیست ګان وو و تان ی کډل ګان کردوون و دواچار ب ګیان هشتون، وک تڅت نویسن ګان ل ه موو ب های ګی مرقی و مرقدستی ب ګرګاون. فانون وش ی تابولا ازا (tabula rasa) ب ئم دیاردی ېم ب ګارد ه ښت، بواتای تڅت نویسن ګ، ک ه موو وش ګانی سړی ت و او س دراون ت وو. فانون ېی و ابوو، ک ه ګز کډل نی ګان ه موو کولتووری خان خو ی ئو و تان یان وک نویسی سړ تڅت نویسن ګان س یو ت وو. گرفتى ئم ت ګ ی ل ناو ګ م ټوید ک یدای، ک ب ګ ګ لک شواز و بای ګدانی جیا وازیش ووون د کر ت وو. ب ئا و ګ ی کولتووری وو، یان هاوردن ناو کولتووری خ ی، ه ګد ګ ه ګدی سیاسی و ئابوری و ل ه مان کاتدا ک م ګای تیشی ېو لک ګدراو، ب لای ګ ل کولتور ګان (کولتوری زا و ز رین) سوود ب ګش و ئاسان ګاری، ب لای ګ ګی تریش (کولتووری ژرد ست و ک مین) زیان ب ګش و ېم ناک ګی. ب ګومان ل م پنت دا ل ستراتیجی چوار می ئم ئا و ګ د دو ین، ک ب کلاختن یان ونتر ل تواندن و ی کولتوریدا خ د بین ت وو. سوود ب ګش ک لای نی کولتور زا ګ ی و زیان ب ګشیش کولتوری ک مین و ژرد ست و چا ون ګراو.

داس ګان دنی کولتووری

داس ګان دنی کولتووری ه ګیش ل ئ ګامی ج ګ و ه ګشکردن ګاندا ب ئ ګام د ګ ی ګرت، ئ و ش ل لای ګ ګ ل ګان د و ت ګ و ب سړ ګ ل ګی تر، ک ل بوارى د س ګات و ل ګیستی و لاواز یان ک مین بوون. ئم دیاردی یترب ب ئا و ګ ی کولتووری ناو ز دنا ګرت، ل ز ر ګ ل ه ګدی سیاسی و ئابوری و ت نانت ک م ګای تیش ل خ د ګرت. ب لای ګ ل سوود ب ګش و ب لای ګ ګی تر زیان ب ګش. ګر ئم ستراتیجی ل م ټووی د ف ګری ئم دا شیکار ب ګین، ز ر ووون و ئا شکرای، ک داس ګان دنی کولتوری ل ئ ګامی ه ګش ګانی ب رفراوانکردنی ئیسلامی ل لای ګ ئر ب ګان وو ب سړ ه موو ناوچ ګانی ئم ب ئا شکرا ستراتیجی ه ګش ب ران بوو. ل م شا و ن دا ز رین ی ئو شارانی د ستیان ب س دا د ګیرا، ب ګر ګار بوون وو و ه ګند جاریش ب ج ګ و ووب ووبون وو دا ادستی ه ګش ب ران ګراون ت وو. ئم ه ګشان ش ب ش وازی

سیستماتیکی و په وړانګاری و خوښښتن و زړداری ویا نډاو. په نمونې زړیندې زړدښتیېکان له ئران، په تایبېتی له ناوچېکانی یزد، کرمان و تاران ئاوارېکراون و په شپو یېکی سیستماتیکی شوښواریان په ګیراو. په لر له پېسې بېر فرانبوونی ئیسلام له ناوچانېدا زړیندې دانیشټوانېکېان زړدښتی بوون و له دېرئ نجامی چوسانېدنې و په زړ دېرپېاندنیان له لایېن هېرشېرانېو ګېښټې ئاستېک، که ئستا نزیکی 30 هېزار له باوېدارانی زړدښتی له و نارچانېدا نیښټېچې ماون.

خاکې ګرنگ له م پنتېدا نامېبوونی دانیشټوانی ئېو ناوچانې بوو، په تایبېتی نامېبوونی تاکی کورد یان تاکی ګېلانی تر په خودی خې و کولتورکې، که له کېتاییدا له لایېن هېر سې ګېلی ئېرې و فارس و تورکېو کېلاخراون و کولتوری خېان بېسېریاندا داسې پاندوون. ګېر ئېم په کېلاختنی کلتوری ناوړد نېکېن، چما له وېاټکې وېک تورکیادا تېنانت زما نی دایکی ملیېنان مرېفی کورد قېدې ګراو. ئېم دیاردې، که بېشپو یېکی سیستماتیکی کاری تېدا ګراو، په تې هېکاری شېواندنی کولتورکېکانی ئېو دېفېر، که له کولتووری کوردیدا زړ بې ئاشکرا نېنګدېداتېو. دیارې باسکردنی ئېم دیاردې له لایېنی نووسېرانی کوردیشپو هېسېنګېنراون. په نمونې ګېر نووسېر شېرزاد حېسېن باس له و تېکدان و “خېساندن” کولتوریېکان بکات، له جېګې خېدایې، که له کتېبی “کارګېکانی تابووت”دا بېوونی باسی ئېم کېشپېی کردوو. ئېو دېبېڅېت: “... له وېش کوشندې تر ئېو یې که کولتووری هېزار ساپې عېرېبی و فارس و تورکی بې هېموو ئېو سټېم و سېیندېو و خېساندنې حېیې کې سواری کولتووری ئېم بوو و ئېستا نېو ستاو له و ئېتککردنې و شېواندنې بېردېوامدا، که ئېم په بېرنامې و پېرګرام وېک وانېیکی پېرېز دېخوېنین” (3)

بېګومان ئېم وونکردنېو یې نووسېر له تېک ستراتیجی سې و چواری جېن فېدېپ بېریدا دېګونجېت، له له ئېنجامی ئېم پېرېسېدا نامېبوون بېرامبېر کولتوری خېی بېرېرګرامکراو. ئېم پېرېسې ستراتیجی کېلاختن و تواندنېو کولتوریې مرېفی کوردیش، تاکی کوردی بېرېو نامېبوونېکی هېمیشپېی بردوو و دېشېبات، نامېبوون له خې، له کولتوری خانېخو، تېنانت زړچار له پېوېندیې کېمېا یېتېېکانیشدا. ئېلېکسېندېر دېمانت (4) (Alexander Demandt) له نووسینې “وېرګرتنېکی ئاشټیخواران”دا له زړ ناویشانی “چې له پاش جېنګ دېمېنېتېو” دېنوسېت: “دېوېمېندکردن و فراوانکردنی کولتوری له و ساتېدا له جېګې جېنګېو دېبېتې جېګې سېرنج، ګېر ګېلانی بېوېرې جېنګېکې له ئاستی شارستانېتیدا ناهاوسېنګ و

جياوازبن ... زرينځى ئورمۈڭان لى ساردىمى محەمەددا كسانى كچرى (بەدوى) بيا بانكان بوون. لپاش داگىركردن و زوتكردنى ناوچكانى مىزپتاميا، فارس، سوريا و مىسر كولتوور پشكوتوكانى ئوانيان بى خيان و رگرتوو و پريان پداون. بى نمونە كسانى ابر و نماييكارى دوى هارونە شيد ئرب نى بوون، بىكو كسانى فارس بوون و ك و زيرى گورى خى بى ناوى جعفري بارمكىد" (5). لىردا زىر بى ئاشكرا بىمان وندە بىتەو، ك ئورمۈڭان ساردىمى هەرشكانى بىرفراوانكردنى ئىسلام كولتووركانى ئو دقۇرريان بى سودى خيان و رگرتوو و كردويان تە بىشكى دانە بىاوى كولتوورى خيان.

كلاخستنى كولتوورى

ئو ك لىم ستراتيجيەدا گرنگە، لايەنە دىرونيەكانى تاك، گروپ يان ئتنيەكانە، ك بىشەوۈيەكى كسى يان دىستەجەمى دياردەن و لى بواركانى سىال-كولتوورى و سىال-پسيكەلئيدا دپەرچەندەو. كلاخستنى كولتوورى لى لايەن كولتوورى زا و زريندەو كاريگەريى نىگەتيفى ھەيەل سەر تاك، گروپ و ھەندەجار لىسەر ئتنيەكانىش، ك لى بىشداريە كولتووريەكاندا بىلاو دىنرەن و گرنگى ناوۈۈكى كولتوورى ھاوبەش لىدەست دىن، لىرەشدا ئوان بى شەوۈيەكى ئارزومەندانە يان بىھەي پەستانەكى دىركيەو كەلاخراون. لى مەژووى كچەراندا ئىم ستراتيجيە يان دياردەيە زىر بى ئاشكرا لى وەتانى ئورويىدا دىنين، ك ھەندەك لى كچەرانى كولتووركانى وەتانى تر لى كولتوورەكى ھەمگەندە (ھاو كولتووريدا) دىژين، وەك گەتەي ئىفريقەكان لى فەرەنسا و چەند وەتەكى تردا، يان چاينا تاون لى ئىمەريكا. ئىم جەر لى ئاۈگەي كەمەيەتى، بىتايەتى لى وەتەندە ك پەنا بىران لى ھەموو جىھانەو ەويان تەكردون، بىتە دياردەيەكى چەقبەستوى كولتوورى. كلاخستنى كولتوورى گەلەك لايەنى خەي و كەلەكتيفى ھەيە، زرينەيان بى ھەكارى ەاسيەتى و گەزىپەستىۈە دىنە نەو كولتوورەكانەو، بى نمونە كلاخستنى كولتوورى شەستەكان لى ئورويادا يان لى گەلەك شارە مەترەپەلەكانى جىھاندا. كلاخستنى كولتوورى لى زرينەي سىستەمە سىاسيەكانى جىھان جىنانا بىتەو، وەك كلاخستنى كولتوورى كوردى لى توركيادا، يان كلاخستنى كولتوورى ئىگورەكانى چىن لى لايەن دىسەتەدارانى ەژمە چىنەو.

گەر بى شەوۈيەكى وردتر لىم ستراتيجىيە كلاخستنى كولتووريە بىوانىن، ئو ەاستىە دىتە پەش چاومان، ك ھەرشبەرانى دىسەتە

بھہزکان و داگیرکھران، لہذا زیادہ تر مہمیں لہجہ رشیہ رانی سے کوردستان، لہجہ ہیچ ژگار کدا پرسیان بھگلی کوردیان گہلانی تری ئو دھڑر نہ کردو، کہ ئایا دتوان سنوری و تہا تہک یان تہ پہنن و هاوسہ نگہ کی کولتووری پھشیاز بکن، ئوان بھم تہدی زہرملہ و کوشتر ہرشیان کردو تہ سہر ئو ناوچانہ و خستویاننہ تہ ژہر کہ فی خہیانہ، کولتوور زانہ کی خہیان بھزہر کی سہ پاندو بھسہر دانیشٹوانی ناوچہ کدا و نہک تہنیا لہجہ و ہی ئو دا بوون، کولتووری ژہردستہ کہ لا بھن، بھکو شہواز و ناوہ کی کولتوور کھشیان شہواندو، ئیسلامیہ سیاسیہ کان تا کو ئستاش درہی ئو بھگلی کورد دھفرشن کہ گہیا کورد بھگہ یہ کی ئارزومہ ندانہ کولتووری ئہرہ بی-ئیسلامی و رگرتو، کہواتہ لہجہ وانگہ یو بھشوہ یہ کی زامہ ندانہ بوہ، باسی ئو ہموو ہرش و تاوانانہ ناکن، کہ دانیشٹوانی ناوچہ کھیان قہ تہوعام کردو، ئہم دیاردہ یہ دہمانخاتہ بھردہم ستراتیجی دوہم، واتا: تواندنہ و ی مہمہ ستخوازانہی کولتووری کوردی و کولتووری ئو ناوچانہ، کولتوور زانہ کانہ ئہرہ بی و فارسی و تورکی لہجہ مان کاتدا کولتووری نامہ بوون بھ دانیشٹوانی ئو ناوچانہی داگیریان کردوون و لہجہ سہرئہ نجامیشدا گہی ئا وگہی کولتووری تا ادا یہ کی زہر ووی نہ داو، بھکو ئوان زیادہ تر سودمہندی کولتوور کانہی ئو دھڑر بوون، ئاخر ئا وگہی کولتووری بھ پرہسہ یہ کی ئارزومہ ندانہ و ئازادانہ دہتہ گہ، نہک لہژہر پہستان و زہرملہ و زہرروزہ نگدا، لہجہ ہر چوار ستراتیجیہ کانہی ئا وگہی کولتووریدا زیادہ تر دو ستراتیجی زانہ بوون، کہ بریتین لہجہ لاختسن و تواندنہ و ی کولتوور کان، و گہورہ ترین زیانیان بھژیانی کہ مہمہ یہ تی و سیاسی و ئابوری و جہندی ناوچہ کہ گہیاندو، بھتورکبوون و فارسبوون و ئہرہ بوون سہلمہندی ئو ستراتیجیانہ، کہ دہشت بھ لاقہ کردنی کولتووری ناوژہ دیان بکن، پہاکتیکی ئہم ستراتیجیانہ ش بھہانہی ئو یان بھہنراو تہو کہ گہیا ئہم ہموو خوشک و برای موسوہمانین و جیاوازیمان نیہ لہجہ قواکردنماندا بھ ئایینہ کہ مان، ئہم ش دتوانین بھ کولتووری خہسہ پہنہر و خہ بھزلزان ناوژہ د بکن، پہچہ وانہ کہشی ئا وگہی ئارزومہ ندانہی ہر دوو لایہ نہ کہ یہ، دتوانین بھہین سہ پاندنی کولتووری و کہ لاختسنی کولتووری کہ مینہ لہجہ ہموو کاتہ کدا پہچہ وانہ کہی است بوہ، لہجہ وشہ کہ کاریگہ رییہ کی نہگہ تیفی لہجہ داب و خہسہت و کارہکتہری تاکہ، گروپہک یان ئہتنیہک نواندو و گہانہ کی نہرہنی ئا وگہ کردو،

1. ئېشارد تېرنفاھد (لە 18.09.1869 دا لە ڤنا لەدایک بوو، لە 19.01.1954 دا لە بەرلین کەچی دووایی کردوو) گەلناسکی ئێمانی و بە چۆچۆک نەمساوی بوو.
 2. جەن قیدەپ بەری لە ساڵی 1939 لە شاری مەنتریا/کەنەدا لەدایکبوو و پەنەفیسەری زانستی دەررووناسی و تووژەری کەچەریید. مامەستایە لە زانکەیی کینگستن/کەنەدا. گەلەک تووژینەوێی لەسەر تەگەیی (Akkulturation) کردوو و سەرەتاکانی ئێم بەبەتەیی هەژاندوو.
 3. Franz Fanon: Die Verdammten dieser Erde, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Hamburg Mai 1969
- فرانس فانەن لە 20.07.1925 لە ڤەرت دەرەفرانس لە مارتینیک لەدایک بوو، لە 06.12.1961 لە ماریلاند کەچی دوایی کردوو. نووسەر و سیاسەتمەدار و دوکتەری دەررووناس بوو. لە شەخەشی جەزائیردا بەشداری کردوو و لە بەرەیی شەخەسەکاندا بەرەنگاری دژی کەلەنی ڤەرەنسی کردوو. چارەسەری گەلەک لە نەخەشیە دەرروونیەکانی شەخەسەکانی کردوو و تەوژینەوێی لە بارەیانەو بەواکردەتەو. فانەن خەیی کەسەکی شەخەست بوو و لە نزیکەو ئاگاداری ئازاری دەرروونی شەخەستەکان بوو.
4. شەرزاد حەسەن: کارگەکانی تابووت. مەرەڤ، ئێو گیاندارەیی کە نازانەت بژی (کتەبی تەمەن)، ناوەندی غەزەلەنووس بە چاپ و بەواکردنەو، زنجیرەیی کتەب 278، چاپی یەکەم، ساڵی 2019، لاپەنە 45.
 5. لە ئینسکەپیدیای وەرگیراو. دەرمانت لە 06.06.1937 دا لە ماربەرگ لەدایک بوو، مەژوونووسەکی ئێمانیە، کە لەسەر مەژووی کەن، بەتایبەتی لەسەر مەژووی کولتووری مەکان نووسیو. لە ساڵانی 1974 بە 2005 و پەنەفیسەری مەژوو بوو لە فاکولتی فیردیش ماینەکەیی زانکەیی بەرلین.

